

BØRNEBØGERNES UDFORMNING

Af Poul Jeppesen

For nogle aar siden rejstes en debat om skolebøgernes udformning og udstyr. Det er bekendt, at lærebøger ikke sjældent trykkes i oplag efter oplag fra en staaende sats. Resultatet var blevet, at selv ikke helt unge forældre med afsky eller vemodig henrykkelse kunne se deres skolesøgende børn hjemføre de bøger, i tilsyneladende uændret skikkelse, som de selv i en fjern barndom havde oplevet bitre eller lykkelige stunder med. En svunden tids typografi, mere eller mindre skamferet af gentagne optryk, havde upaaagtet overlevet en ny epokes bestræbelser for god funktion og tidsvarende stil.

I aarevis havde presserne faaet lov til at køre med sære kruseduller paa titelbladene og skrifter, det ikke længere var muligt at supplere. Det drejede sig jo om nogle bøger, som kun var til børn, – og som desuden skulle være billige.

Denne dygtigt gennemførte aktion gav gode resultater. I dag trykkes der adskillige skolebøger, som baade er praktiske og smukke.

Man brugte som argument i denne kamp, at en mere gennemtænkt typografi naturligvis først og fremmest ville lette børnene tilegnelsen af læsestoffet, men desuden blev det fremhævet, at man ikke maatte se bort fra den opdragelse, der laa i, at de ganske unge havde smukke bøger for øje allerede fra de tidligste aar.

Men børn omgaas bøger andre steder end i skolen, og mange har endog haft et nært forhold til en eller flere bøger, før de faar en ABC at tage vare paa.

Der er et hjørne af litteraturen, der hedder børnenes fritidslæsning, som har været nærmest upaaagtet i en lang aarrække. Inger Simonsen siger i sit værk „Den danske børnebog i det 19. aarhundrede“, at børnebogen i den periode, hun beskæftiger sig med, nærmest blev betragtet som en *galan-*

Når knopper brister. Et smukt, enkelt omslag, som ikke er dyrt at fremstille. Men det forudsætter, at tegneren formaar at udtrykke bogens indhold.

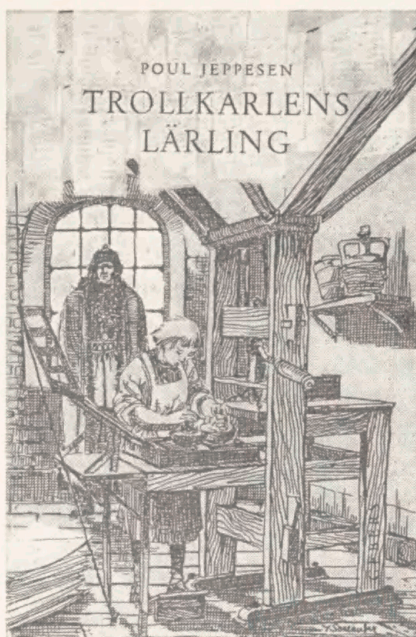
Mellem to skel. Mange bogomslag møder beskueren med en fad udtryksløshed. Kun den situation, der eventuelt skildres, har forbindelse med bogens indhold. De pæne, velklædte personer kunne anbringes udenpaa hundrede andre bøger.

terivare eller et stykke legetøj. I dag er en stor mængde af den læsning, børnene skaffer sig, en *kioskvare*.

Netop denne udvikling har bevirket, at skole- og biblioteksfolk i de senere aar har taget de ganske unges læsning op til debat. Det var naturligt nok indholdet, man først og fremmest hæftede sig ved. Der blev sat meget ind paa at faa højnet kvaliteten, og det vil være mange bekendt, at det var en aktion, som allerede kan pege paa visse resultater. Der er virkelig skabt interesse for børnebogen, ogsaa hos skribenter, der tidligere kun henvendte sig til voksne.

Men samtidig kunne der være anledning til at kaste lys over *rammen* om bogens indhold. Børnebogen som genstand, enten det er som billedbog

Børnebøgernes udformning

Trollmannens læregutt og Trollkarlens lærling. Den ene bogs omslag er en firefarvet autotypi, den andens en tofarvet streg. Der er ingen tvivl om, hvilken af de to bøger der har den smukkeste grafiske virkning. Er det absolut sikkert, at den unge læser (store børn) uden videre vil foretrække det ringeste, bare fordi der er farver paa?

eller roman, har den opgave, foruden at være en simpel brugsting, ogsaa at være formidler af noget, der skulle blive til en oplevelse.

Ganske vist har den kunstneriske oplevelse ofte været iklædt en simpel dragt, – og er ikke blevet mindre værdifuld af den grund. Og den oplevelse, et barn med vaagne sanser henter ud af en tekst eller et billede, behøver ikke at være afhængig af, om visse ydre ting er i orden eller af billedernes kunstneriske standard. Saadan er det nu en gang.

Men det udelukker naturligvis ikke, at man bør stræbe efter at give en bogs indhold videre i en saa praktisk og saa tiltalende ramme som muligt. Ogsaa ud fra den betragtning, at det kan have opdragende virkning ved at bidrage til en højnelse af den æstetiske fornemmelse og til en skærpelse af den kritiske sans. Og det er jo evner, der kan være anledning nok til at fremme.

Børnebogen skal ikke være en bibliofil bog i udsøgt stil. Det skal være en bog, der egner sig til brug, en bog, der kan slides.

Men hvis det er en bog, der fortjener det, var det godt, om den havde faaet en udformning, der kunne medvirke til, at den unge læser fandt bogen værd at bevare. Det er vigtigt, at børnebogen ikke er for dyr, men da den aldrig for alvor kan konkurrere med seriehæfterne, hvad prisen angaar, er det et spørgsmaal, om man ikke bør lægge vægt paa, at en bog ikke bare er nogle sider, man jager igennem i løbet af et par timer, men en ting, man ejer, og som man bevarer, fordi den i alle enkeltheder giver indtryk af noget, der har værdi. Man kunne maaske give børnebogen en chance for at overleve paa reolen, som en ting, man holder af, og som man maaske engang faar lyst til at vende tilbage til.

Mon ikke de fleste i de unge aar har ejet en bog, en af klassikerne f. eks., som i alle måder var gjort til mere end „bare en børnebog“, og som af den grund fik et langt liv i ens bogsamling.

Mange børnebøger, navnlig for de lidt ældre børn, trykkes paa det billigste og grimme træholdige papir, der findes. Ubevidst medvirker det til at gøre bogen til noget andenrangs. Omslagene tegnes ofte af kunstnere, der faar et saa knebent honorar, at der kun kan blive tale om en tegning, der er gjort „med venstre haand“, eller ogsaa af tegnere, der slet ikke er kunstnere. Der lægges vægt paa, at menneskeskildringen i bogen er ægte. Der kunne være grund til at hæfte sig ved, at mange omslag i deres fladbundede udtryksløshed ikke virker som en anbefaling af bogens personer. Kritikken burde udstrække kravet om kunstnerisk sandfærdighed til ogsaa at gælde omslaget. Man kommer ikke uden om det illustrerede omslag til børnebogen, hævdes det af boghandlere og bibliotekarer. Og det lyder rimeligt. Det er ikke bagsidetekster, der faar et barn til at gribe efter en bog. Mange mener desuden, at man ikke kan undvære kulørerne. Det er troligt nok, naar det gælder billedbogen og bøger for de mindre børn i det hele taget.

Men der er grund til at overveje, om ikke de lidt ældre læsere vil sætte pris paa, at deres bøger ligner knap saa meget „bare en børnebog“. Der trykkes i Danmark og andre steder i verden bøger, hvor omslaget er udført i en eller to farver, og som paa en ligetil og smuk kunstnerisk maade udtrykker bogens indhold. Det kulørte omslag er ikke i sig selv noget min-

VII

JUJULES S'ENTEND PARFAITEMENT A GOUVERNER SON VÉHICULE.

3

La Vocation de Jujules. Frølich blev under sine lange ophold i udlandet navnlig i Frankrig en meget benyttet illustratør af børnebøger. Hans tegninger er poetiske virkelighedsskildringer, børnene er smaa levende mennesker.

Fr. Woldike's Forlag
KJØBENHÅVN

De gode venner. Den danske børnebog har i det forrige aarhundrede hentet megen paa-virkning fra Tyskland. Og mange tyske børnebøger blev oversat til dansk. Nogle af de smukkeste, der blev lavet i 60'erne og 70'erne, er af den tyske kunstner Oscar Pletsch. Inger Simonsen kalder hans tyske bøger et sidestykke til Frølich's franske. Børnene kunne genkende deres egen verden, men endnu anes den tyske romantik i hans tegninger. I deres smukke sort-hvide virkning er de forøvrigt ikke saa langt fra nogle af de danske illustrationer, vi ser i dag.

dre lødigt, men en billig udførelse gør det ofte til det, og under alle omstændigheder er det en af bogens dyreste enkeltheder. En besparelse her kunne eventuelt skabe mulighed for at give en bedre kunstner opgaven, eller komme bogens udseende til gode paa anden maade.

Typografien er i de fleste børnebøger lige saa god som i romanerne til de voksne læsere. Den byder sjældent paa de store problemer, og der er efterhaanden skabt en tradition for en jævnt god typografi i danske bøger af den art. Men ofte er skriften for lille og for kompres. Der skal spares paa arkenes antal. Selvom unge læsere vel ikke i samme grad som voksne lader sig skræmme af den gnidrede side, saa gaar noget af det umiddelbart tiltalende udseende trods alt tabt.

Den illustrerede bog for større børn er i dag et næsten ukendt begreb,

Huset ved søen. Laura-bøgerne, den amerikanske forfatterinde Laura Ingalls Wilders serie, der udkommer hos Gyldendal, er et smukt eksempel paa en udgivelse, hvor ogsaa den ydre form er med til at gøre bogen værdifuld. Bøgerne har en levende og afvekslende typografi, der ogsaa kan kalde paa den voksne bogelskers opmærksomhed. De mange børn, der samler paa disse bøger, gør det ikke, fordi det er „smart“ at have dem, eller fordi det er mode, men fordi indhold og form er ét og giver indtryk af noget, man gerne vil eje.

og der er næppe grund til at beklage det. En kunstnerisk illustration til en tekst forudsætter en ægte indleven og kræver sin tid. Det er et arbejde, som næppe vil kunne betales med de fortjenester, der gennemgående er paa disse bøger. Og hellere ingen illustration end nogle jævnt overfladiske skildringer af bogens handling.

Billedbogen, og bogen til de mindste i det hele taget, har gennemgaaende altid ligget over bogen til de større børn i kvalitetsmæssig henseende. Det har aldrig været mindre fint at beskæftige sig med bogen til de ganske smaa. Der er en mere end hundredaarig tradition for, at store kunstnere

Forgangne nat. Forgangne tiders stil og tone har en tilbøjelighed til at holde sig længe i live i de bøger, børnene faar. Grundene kan være mange. Maaske nogle mener, at børnene ikke kan tage det nye, det, der ikke er helt accepteret af de mange, eller maaske boltrer efterlignere, de, som altid hinker bagefter, sig særlig godt i børnebøgerne.

Hosstaendes „stil“ skatter til den, men brugte bl. a. paa de komponerede bind i forrige aarhundredes slutning.

har følt sig draget af den opgave at meddele sig til de smaa. Ofte har tegner og fortæller været samme person. Ikke saa faa af disse bøger er blevet til med et barn som tilskuer og tilhører, og der er grund til at tro, at glæden har været lige stor og lige oprigtig hos begge parter.

Nogle af det forrige aarhundredes store kunstnere har skabt billedbøger, der har været kendt af vekslende generationer lige til vore dage. Frølich, der blev et navn i Frankrig paa sine dejlige børnetegninger, Lundbye, Pietro Krohn, Erik og Frants Henningsen, Alfred Schmidt. Ogsaa i vort eget aarhundrede har gode kunstnere beskæftiget sig med billedbogen lige op til vore dage.

Det er karakteristisk, at alle disse kunstneres kvalitet er nøjagtig lige saa god i disse arbejder for de smaa folk, som naar det gælder større og mere seriøse opgaver. De er gaaet til opgaven uden at lave sig selv om, selvom de henvendte sig til et eventuelt mindre kritisk publikum. De har arbejdet i den stil, der var deres, og har derved udtrykt deres egen tid paa en smuk og sandfærdig maade.

Fælles for alle disse „store“ billedbøger, baade de, der er gaaet tabt i tidens løb, og de, der har overlevet og er blevet klassiske, er, at de har et menneskeligt indhold, som vedkommer de læsere, de henvender sig til. Mange af dem savner kulørerne, fordi man ikke raadede over en tilfreds-

Børnebøgernes udformning

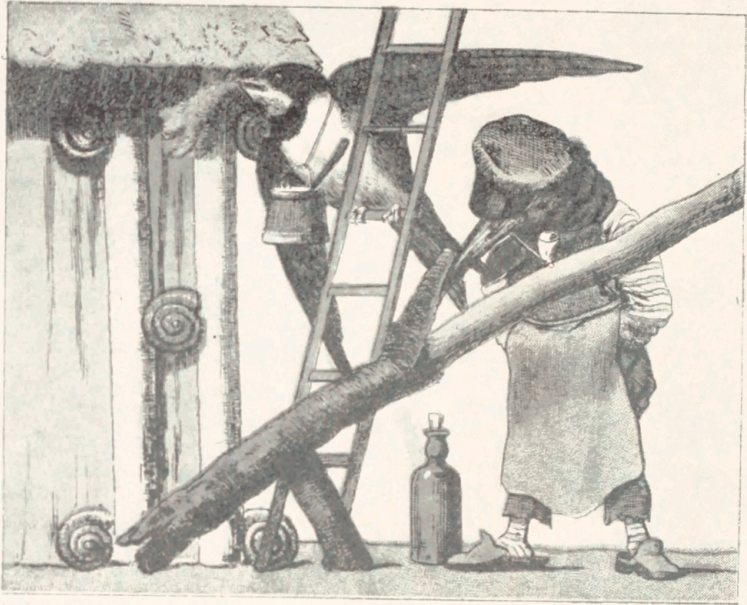
Mis med de blaa øjne. Det er forældrene, der bestemmer, hvilke billedbøger børnene skal have. Der gik lang tid, inden Egon Mathiesens berømte „Mis med de blaa øjne“ blev den store succes. Muligvis har mange fundet, at den saa for beskeden ud med sin sorte farve og kun lidt blaat til missens øjne. Men børnene tog den til sig og sled den op i tusindvis. I dag ses den kun paa bibliotekerne. Den havde sit jævne menneskelige indhold, som børnene umiddelbart fornemmede, dette indhold som ogsaa fandt sit udtryk i bogens enkle, men smukke grafiske form.

stillende teknik, men de har klaret sig endda. De opnaaede at blive elsket og levet med og givet videre til nye slægtled.

Ved siden af disse værdifulde billedbøger har samtidig eksisteret en meget større mængde af ukunstneriske, ofte haabløst diletantiske ting, som blot havde det formaal at være en salgsartikel til et stort forbrugende publikum, *en galanterivare*.

I dag har den gode billedbog vanskelige kaar, skønt vi raader over teknik som aldrig før, der netop kan imødekomme de unge læsers krav om farver. Eller maaske netop derfor. Det er typisk, at før og under krigen blev der af moderne kunstnere som Sikker Hansen og Arne Ungermann og flere lavet en række billedbøger, der heldigvis stadig kan genoptrykkes, men efter krigen har den farveglade danske smaabørnsbog haft vanskelige kaar. Det er blevet storindustri at lave billedbøger, og der handles ogsaa paa dette omraade over grænserne med trykmateriale eller færdigtrykte billeder til indtrykning af et par liniers ligegyldig tekst. Ikke alt er lige godt. Tegne- og trykteknik kan være blændende nok, men alt er saa merkantilt. Der har ikke været børn i nærheden, da disse ting blev til. I billedbogen skal billedet endnu have et indhold, hvis barnet for alvor skal leve med, selvom de meget unge „læsere“ stadig formaar at lægge meget til selv, og elsker at gøre det.

Den Tommermand, Herr Spætte,
Han skulde bygge Huus,
Dg Svalen Taget tætte
Med Skovens grønne Mos,
Dg Salen skulde pyntes
Hvor Gildet skulde staae,
Med røde Sneglehuse
Dg fine Volstre blaa.

Gildet i skoven. Pietro Krohn har illustreret børnebøger, der ogsaa kendes i dag, som har været elsket af generationer. Nogle, som den ovenfor viste illustration, er trykt med de samme stærke og inciterende farver som neuruppintrykkene. Det er morsomt at se, hvordan en tegning som den viste næsten er helt moderne i sin opbygning.

Lillans Kattresa.

Lillan gick på vägen ut,
Mötte där en katt,
Blev så rädd så att
Hon hävde upp ett tjut.

Katten sade: »Jam,
Jag är snäll och tam,
Jag är snäll och inte stygg,
Du får åka på min rygg!»

Kattresan. Den svenske maler Ivar Arosenius, som døde i 1909, har lavet en billedbog, som ogsaa virker moderne i dag. Der er ikke langt mellem ham og Egon Mathiesen.

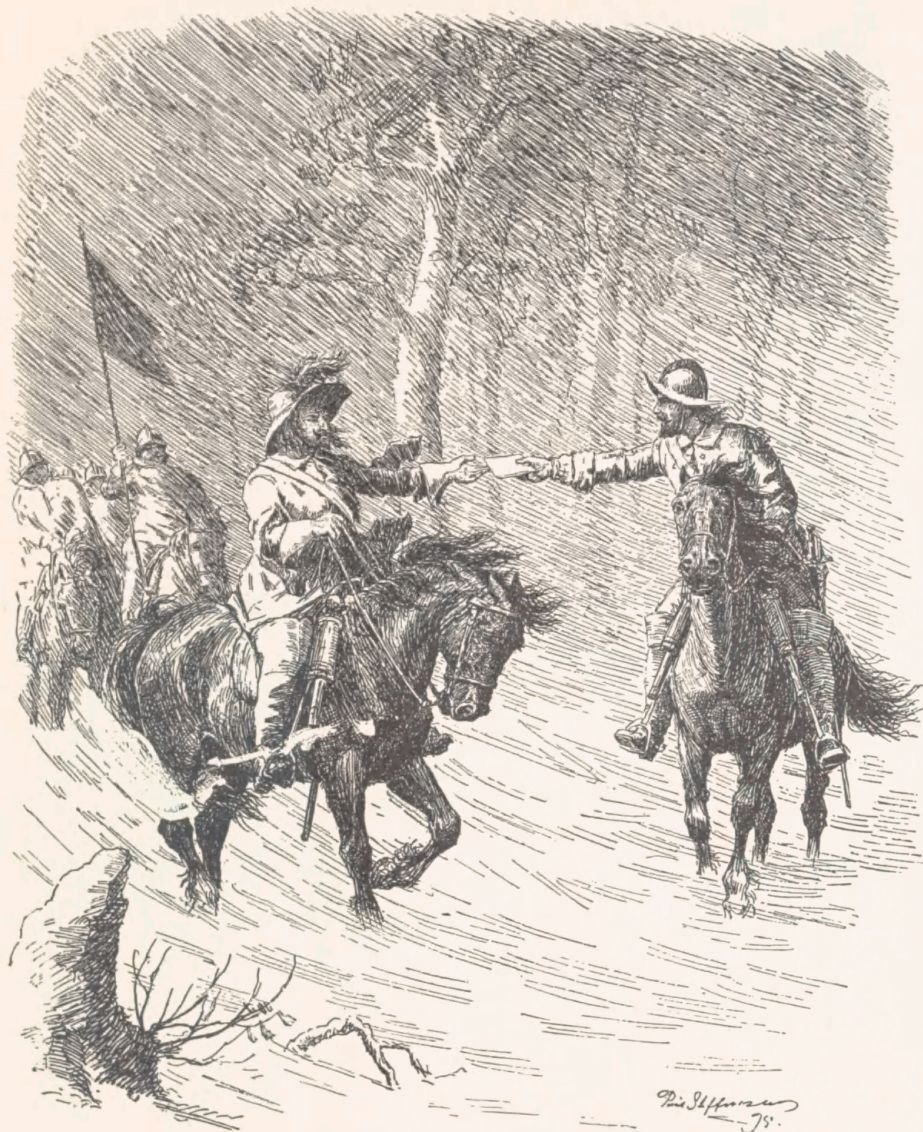
Poul Jeppesen

De gode kunstnere i forrige aarhundrede maatte i adskillige tilfælde nøjes med at udtrykke sig i sort-hvidt, – og var vist forøvrigt ikke kede af det. Der har været nogle eksempler paa, at kunstnere i vor egen tid ogsaa har maattet „nøjes“, for at skabe mulighed for udgivelse, og som trods alt har oplevet succes hos deres publikum. Egon Mathiesen og Ib Spang Olsen er et par af disse eksempler. Der er maaske kun et par farver til raadighed, men den gode kunstner kan ogsaa med begrænsede midler tale det ægte menneskelige sprog, som ogsaa de mindste forstaar, og som kan bevæge og vække den genkendelse, netop de elsker og henrykkes over.

Hvis ikke *vi* naar til at handle over grænserne, – men den modsatte vej, – ud af landet, maa den danske billedbog nok indstille sig paa en vis beskedenhed, hvad den ydre fremtoning angaar, men det er ikke ensbetydende med, at der inden for disse rammer ikke er plads for en god teknik. God gengivelse paa rimeligt godt papir og i en holdbar indbinding vil forhaabentlig være overkommelig og vil være nødvendig, hvis bogen skal gøre sig haab om at blive en del af et barns verden og have muligheder for at slippe nogenlunde gennem den haardhændede begejstring, hvormed de mindste „læser“ deres bøger.

Den danske billedbog vil have skrap konkurrence med nogle af disse „forgylde“ pragtting, der importeres, og som er saa flotte at se paa, men desværre bærer præg af, at de først og fremmest er en „vare“. Den vil ogsaa have svært ved at klare sig overfor en overvældende strøm af seriebilledblade, som kan være baade muntre og uskyldige, men som dog savner noget væsentligt: dette umiddelbart bevægende, som netop en ægte kunstner kan meddele børn, hvadenten det er den jublende henrykkelse eller den taareblændede medfølelse.

Det er den sidste slags bøger, som den voksne husker og genser med bevægelse som en af sin barndoms oplevelser. Mon det nogensinde vil ske, at en voksen staar med et gammelt „Anders And“ og mærker en klump i halsen?

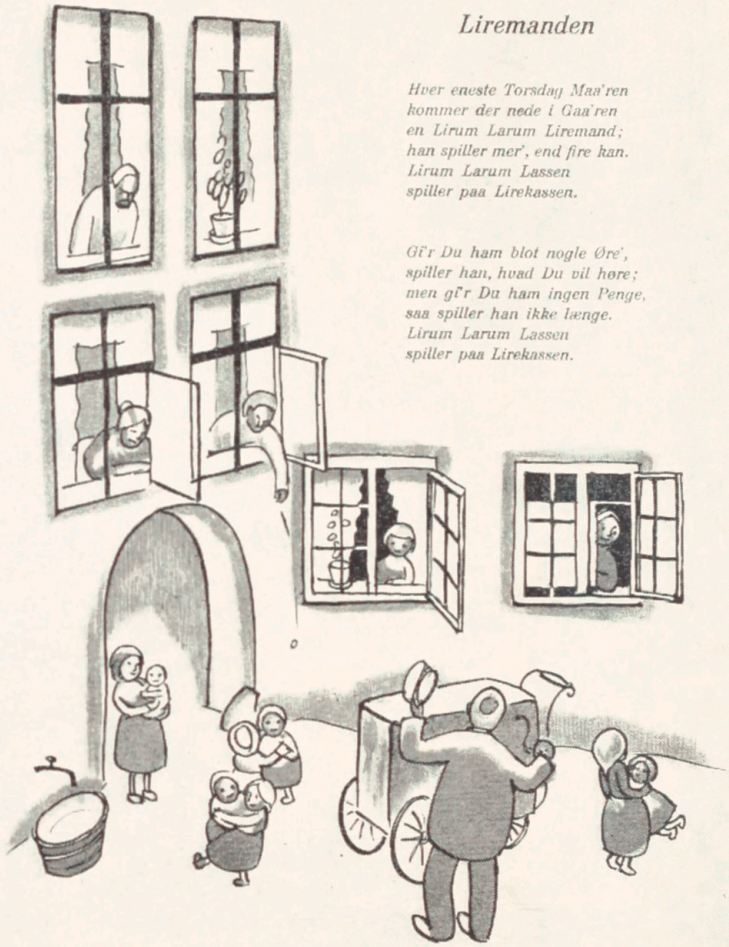

Gøngehøvdingen. Poul Steffensen blev aldrig betragtet som en af de store illustratører, og dog er hans tegninger uforglemmelige for baade smaa og voksne „drenge“.

Liremanden

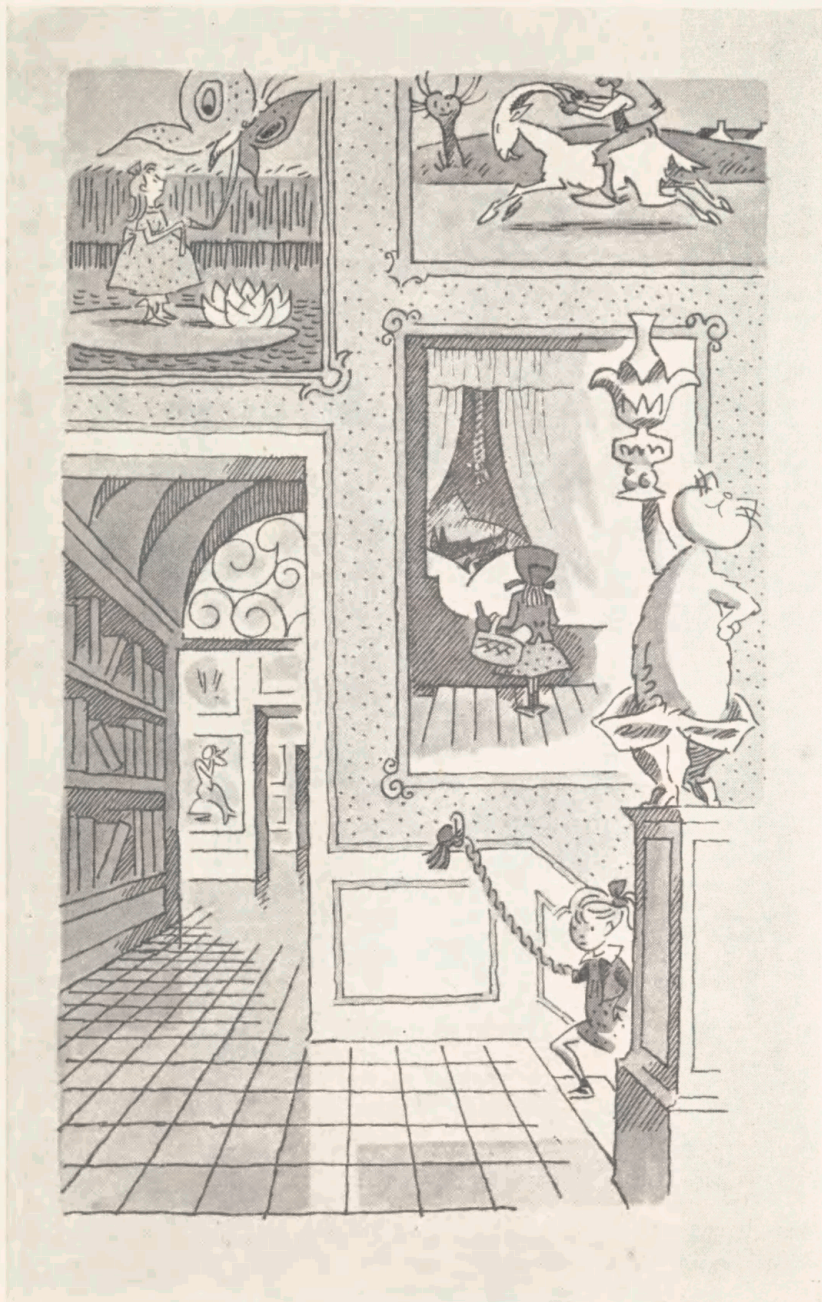
Hver eneste Torsdag Ma' ren
kommer der nede i Gaa' ren
en Lirum Larum Liremand;
han spiller mer', end fire kan.
Lirum Larum Lassen
spiller paa Lirekassen.

Gf'r Du ham blot nogle Ore',
spiller han, hvad Du vil hore';
men gf'r Du ham ingen Penge,
saa spiller han ikke længe.
Lirum Larum Lassen
spiller paa Lirekassen.

Farbrors børnerim. Da Axel Nygaard i 1917 tegnede til Anders W. Holms, Farbrors børnerim, maa hans tegninger og bogens typografiske form have virket meget ny.

De syv porte. Arne Ungermann er maaske den af vor tids kunstnere, som har tegnet flest børnebøger. Han har det barokke lune, oplagtheden til den store spøg, som børn forstaar. Og han kender den grafiske teknik til bunds.

Robinson. Sikker Hansens illustrationer til Robinson Crusoe kan den voksne glæde sig over for deres grafiske virknings skyld, men mon den unge læser vil gemme dem i sinnet som uløseligt forbundet med den spændende tekst.